

СЕКЦІЯ 4 ІСТОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ

УДК 159.923

ІСТОРИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТА МЕТОД ПСИХОЛОГО-ІСТОРИЧНОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ

Бурда І.О., к. і. н.,
доцент кафедри політичних наук
Київський національний університет будівництва та архітектури

У статті розглядається проблема наукової розробки основних методів історичної психології та їхнє значення для розуміння сьогодення через психолого-історичні дослідження. На думку автора, важливим методом цієї галузі психологічних знань є метод психолого-історичної реконструкції, його подальша теоретична розробка та впровадження.

Ключові слова: історична психологія, психолого-історична реконструкція, метод, етапи дослідження, джерело.

В статье рассматривается проблема научной разработки методов исторической психологии и их значение для понимания современности через психолого-исторические исследования. Автор считает, что важным методом для данной отрасли психологических знаний является метод психолого-исторической реконструкции, его дальнейшая теоретическая разработка и внедрение.

Ключевые слова: историческая психология, психолого-историческая реконструкция, метод, этапы исследования, источник.

Burda I.A. HISTORICAL PSYCHOLOGY AND METHOD OF HISTORICAL PSYCHOLOGICAL RECONSTRUCTION

In the article the problem of scientific development of methods of historical psychology and their value are examined for understanding of contemporaneity through historical psychological researches. An author considers that an important method for this field of psychological knowledge is a method of historical psychological reconstruction, and also his further developments and introduction.

Key words: historical psychology, historical psychological researches, method, research stages, source.

Постановка проблеми. Психологія як наука завжди поєднувала в собі знання та методики інших наук (природничих, філософських, гуманітарних). Сьогодні дослідження на межі двох (і більше) наук стають актуальними та перспективними. Вони допомагають розширити проблематику досліджень та вийти на новий рівень наукового пізнання.

Нині Україна переживає складні часи. З одного боку, триває процес утвердження незалежності та національного відродження, а з іншого – країна долучається до світової спільноти та нового інформаційного простору. У такому контексті актуальними стають дослідження в галузі історичної психології та методи, які вона використовує.

Постановка завдання. У статті ми розглядаємо історію виникнення історичної психології та один із методів, якими вона керувалася протягом свого становлення та на сучасному етапі.

Як відомо, людина – соціальний суб'єкт, тому гуманітарні науки допомагають пси-

хологам досліджувати людину в соціумі. У такому контексті важливими є дослідження з історичної психології, яка вивчає психіку людини в історичному розвитку, тобто її історіогенез, вплив минулого на сьогодення, формування цінностей, міфів, національного характеру тощо. Отже, можна стверджувати, що історична психологія – це галузь психології, що вивчає зміни в психіці людини, що відбуваються протягом історичних епох.

Історична психологія діє на межі багатьох наук, а саме історії, психології, етнології, аксіології, історії культури, філософії та інших. Тобто вона об'єднує в собі природничі, соціальні та гуманітарні підходи в пізнанні психіки, відслідковуючи вплив тенденцій минулого на сучасний розвиток людини. Сьогодні історична психологія, на думку І.В. Данилюка та М.А. Мацейківа, має два основні підходи: перший пов'язаний із побудовою соціологічних моделей типової особистості кожної епохи, а другий базується на дослідженні ментальності, у якому

суб'єктивний елемент моделюється етнологічним і культурологічним прийомами [6].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Історична психологія як галузь психології бере свій початок ще із часів давньогрецьких філософів, у творах яких людина була історичним суб'єктом. Перше ж усвідомлення людини як історичного суб'єкта простежується в міфах, переказах, Біблії, філософських творах. У другій половині XIX ст. в Західній Європі з'являються дослідження з психології народів В. Вундта, В. Дільтея, К. Леві-Строса, М. Лазаруса, Л. Леві-Брюля. Як галузь наукового знання історична психологія сформувалася у 40-х рр. XX ст., а її засновниками вважають І. Мейерсона та Ж. Вернана.

Для України зацікавленість проблематикою історичної психології стала актуальною, починаючи з 80-х рр. XX ст. Першими, хто сформував теоретичні основи для подальшого розвитку галузі були І. Белявський (Одеська наукова школа) та В. Роменець [2]. Розвиток історичної психології в нашій країні був обумовлений процесами, що були пов'язані з розвитком незалежності, геополітичним становищем, відродженням історичної пам'яті, національної культури, а також інтенсивністю культурних контактів як в середині країни, так і за її межами.

Першими, хто почав застосовувати психологічну схему щодо розвитку не окремого індивіда, а цілого народу, були німецькі дослідники Г. Штейнталь та Й. Гербарт. Як наслідок, виник окремий напрям дослідження в психології народів, засновником якого є В. Вундт [10]. Цей метод поєднує в собі вивчення мови, міфів, звичаїв як продуктів колективної діяльності народу. Окремо варто згадати роботи Е. Дюркгейма, який вивчав ідеологічні явища в різноманітних суспільно-історичних умовах на підставі опису конкретно-історичного явища. Тобто співвідношення особистості з духовними цінностями епохи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема методу в історичній психології є однією з ключових і найменш розроблених. Вона полягає в тому, що ця галузь знаходиться, як ми вже згадували, на межі природничих та гуманітарних наук. Отже, вона має не лише спільний із ними предмет дослідження, а й спільні джерела дослідження – культурні пам'ятки, історичні джерела, які є продуктом діяльності людини й втілюють у собі психологічні якості та характеристики. З іншого боку, історична психологія має свій власний предмет: психіка людини в конкретних історичних епохах та механізми психічних процесів, зміни в особистісному світогляді людей [2].

В. Дружинін зазначає, що основним методом історичної психології є метод психолого-історичної реконструкції, що був розроблений колективом співробітників лабораторії історії психології та історичної психології Інституту психології РАН в другій половині XX ст. [5].

Першими розробниками методу стали В. Кольцова та Л. Спіцина. Вони поставили перед собою завдання отримати об'єктивні знання про психіку людей минулих епох. Ними було розроблено основні етапи дослідження в історичній психології. Першим етапом є формування наукової проблеми, яка висувається дослідниками, виходячи з актуальних питань сучасності. На другому етапі необхідно розробити теоретичну модель, яка б, накладаючись на зміст та матеріали джерел, допомагала виокремити, відповідно до завдань, інформацію, провести аналіз та інтерпретацію. Третій етап – виділити коло джерел, що відповідають поставленій проблемі та заданій теоретичній моделі. На четвертому, останньому, етапі потрібно провести аналіз та реконструкцію відібраних джерел. Саме така модель дослідження була апробована Л. Спіциною під час психолого-історичної реконструкції особливостей спілкування людей у 20-х рр. XX ст. в Росії [7].

Проте подальші розробки показали, що суворо фіксована процедура психолого-історичної реконструкції є неможливою під час вирішення інших завдань. Отже, необхідна модифікація повинна відбуватися залежно від характеру наукової проблематики, специфіки періоду, що вивчається. Проте виділені Л. Спіциною блоки й сьогодні, безумовно, є універсальними.

О. Барська запропонувала більш ускладнену схему й процедуру психолого-історичної реконструкції. Як методологічні опори були виділені блоки й цикли під час проведення реконструкції. Розглянемо ці блоки, які сьогодні використовуються як основні в методології історичної психології.

Початковим циклом є опис завдання, що вирішується. Це так звана попередня стадія наукового пошуку, у якій дослідник працює з проблемною областю, що виділяється для наукового дослідження. Важливим на цьому етапі є усвідомлення її теоретичного й практичного значення, рівень розробки, виявлення так званих «білих плям». Цей цикл має назву «вивчення проблемної області».

Другий блок – це «постановка завдання в більш загальному вигляді». Теоретичною моделлю в цьому випадку може служити як вже існуюча в психологічній науці концепція, так і сконструйована для цього ви-

падку. Наприклад, для дослідження цілісної картини духовного життя епохи античності О. Барська спочатку використала принципи загального характеру, а потім вибудувала більш деталізовану теоретичну модель [1]. «Вихідні теоретичні положення» й складають назву третього блоку.

Четвертий блок – це висунення гіпотези. Цей блок є центральним у процедурі психолого-історичної реконструкції. Гіпотези в процесі реконструкції можуть змінюватися, вони є відправною точкою під час подальшого аналізу джерел.

Важливим циклом для загальної процедури є підбір джерел. Він відбувається відповідно до поставленого завдання та висунутої гіпотези. Надалі важливе значення набуває робота з текстом, яка, на думку Л. Спіциної, є сукупністю аналітико-синтетичних процедур [7].

Слід відмітити, що в психолого-історичних реконструкціях головним завданням є виключення суб'єктивізму дослідника. Найбільш продуктивним засобом в цьому випадку є неселективний, всеохоплюючий опис явищ, представлений у джерелі, відповідно до висунутої гіпотези.

Додатковим блоком виділяється «вивчення додаткових даних суміжних наук», а саме філології, етнографії, мовознавства.

Висновки. Отже, можна стверджувати, що історична психологія на сьогодні є галуззю, яка дає можливість через розуміння психіки минулих поколінь наблизитися до більш глибокого розуміння соціальних процесів у суспільстві та місця людини в цих процесах. Тому історія розкривається не лише як минуле, а як певний компонент, що завжди є присутнім у теперішньому. Окрім того, на нашу думку, метод психолого-історичної реконструкції є важливим етапом для розуміння формування сучасної

психіки людини, а саме такої її складової, як міфи, уявлення, переконання, ідеологія, ментальність та риси характеру певного народу. Тому дослідження в цій галузі потребують подальших теоретичних та методичних розробок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барская А.Д. Основы мышления гомеровского человека / А.Д. Барская // Вестник МГУ. Серия 14. «Психология». – М., 1994. – С. 23–32.
2. Белявский И.Г. Лекции по исторической психологии / И.Г. Белявский. – О. : Астропринт, 2004. – 448 с.
3. Боброва Е.Ю. Основы исторической психологии / Е.Ю. Боброва – СПб., 1997. – 235 с.
4. Губко О.Т. Психология украинского народа: психологический склад проукраїнської народності / О.Т. Губко. – К. : ПВП Задруга, 2003. – 400 с.
5. Дружинин В.Н. Психология для гуманитарных вузов / под ред. В.Н. Дружинина. – СПб. : Питер, 2001. – 656 с.
6. Данилюк І.В. Проблеми історичної психології у сучасний період розвитку / І.В. Данилюк, М.А. Мацейків // Пізнавальний та перетворювальний потенціал історичної психології як науки : матеріали інтернет-конференції. – О., 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forum.onu.edu.ua/index.php?topic=5075.0;wap2>.
7. Спицына Л.В. Историко-психологическая реконструкция становления форм и способов общения в советском обществе в послереволюционный период (10–20-е годы XX столетия) : автореф. дисс. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.17 / Л.В. Спицына. – М., 1994. – 17 с.
8. Февр Л. Бои за историю / Л. Февр ; пер. А.А. Боровича, М.А. Боровича, Ю.Н. Стефанова. – М. : Наука, 1989. – 635 с.
9. Чепан М.-Л.А. Історична психологія / М.-Л.А. Чепан // Енциклопедія сучасної України. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень Національної академії наук України, 2011. – Т. 11.
10. Шкуратов В.А. Историческая психология / В.А. Шкуратов. – М. : Смысл, 1997. – 505 с.